

**DESCRIPTION OF THE VERSE REGISTERED
AS 3655/2 IN SARAJEVO GAZI HUSREV BEY
LIBRARY AND ITS SCIENTIFIC VALUE**

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 3655/2 nu.da Kayıtlı

Yazma Ayet Tefsiri ve Bilimsel Değeri¹

Burhan BALTACI²

Abstract

Manuscripts in our libraries, which are rare works of art, are important clues in terms of following the effects of our culture. Each distinct verse description which has an important role in Ottoman tafsir tradition is worth to be examined and researched one by one. Studies in this field will reveal a significant accumulation of knowledge on Ottoman tafsir which was in the dark for us. This study will try to detect Turkish Culture Traces on the Balkans with the manuscript called Tefsiru Ayet registered as 3655/2 in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library Manuscripts. We observe that classical tafsir method is generally followed when writing the description of verses. Therefore, philological analysis is examined to understand the terms in the verse. Contrary to modern scientific understanding, citing is rare in this field. It's observed that sometimes work title or the author name of the manuscript used as a source is cited. When expounding the verses, other Quran verses related to that topic are also referred. Besides, sayings and deeds of the Prophet Muhammad (hadith) are commonly included to these tafsirs. It's also observed that narrative knowledge other than the verse and hadiths is cited. While there are people who pay attention to the accuracy and integrity of these narratives, there are also people who use weak narratives thinking that they are related to the topic. Narrative and sagacity methods which take place in classical tafsir method are also used with some differences. In this study, as a contribution to these activities, the manuscript called Tefsiru Ayet registered as 3655/2 in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library Manuscripts were examined. Our study will make a content analysis of the work and its evaluation in terms of hermeneutics.

Keywords: Ayat Tafsirs, hermeneutics, tafsir, Sarajevo Gazi Husrev Bey Library Manuscripts.

Öz

Kütüphanelerimizde bulunan ve nadir birer sanat eseri de olan el yazması eserler kültürümüzün etkilerini takip etme açısından önemli birer ipucu niteliğindedir. Osmanlı tefsir geleneği içerisinde önemli bir yer tutan müstakil ayet tefsirlerinin her biri tek tek incelenmeye ve araştırmaya değer niteliktedir. Bu alanda yapılacak çalışmalar Osmanlı tefsiri hakkında bizim açımızdan karanlıkta kalmış olan ciddi bir ilmi birikimi ortaya çıkaracaktır. Bu çalışma ile, Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması Eserler 3655/2 nu.da kayıtlı yazma ayet tefsiri örneği üzerinden Balkanlarda Türk kültürünün izleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹ "Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 3655/2 nu.da Kayıtlı Yazma Ayet Tefsiri ve Bilimsel Değeri" başlıklı bu çalışma, UKDA ve Uluslararası Vizyon Üniversitesi tarafından Üsküp /Makedonya'da 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu'nda (Balkanlar) tebliğ olarak sunulmuş araştırmadan üretilmiştir.

² Assoc. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, baltaci@kastamonu.edu.tr

ArticleHistory:

Received

17/09/2018

Received in

revised form

17/09/2018

Accepted

07/12/2018

Available online

15/12/2018

Ayet tefsirleri kaleme alınırken genel anlamda klasik tefsir usulünde kullanılan usulün takip edildiğini müşahade etmekteyiz. Buna göre, ayette yer alan kavramların anlaşılması için filolojik tahliller yapılmaktadır. Burada modern bilimsel anlayışta olduğu gibi kaynak verme durumu çok azdır. Bazen kaynak olarak kullanılan eserlerin eser ismi ya da müellif isminin zikredildiği görülmektedir. Ayetler tefsir edilirken konusu ile ilgili olan diğer Kur'an ayetlerine de atıflar yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in hadisleri de geniş olarak bu tefsirlerde yer bulmaktadır. Eserlerde ayet ve hadisler dışında kalan rivayet müktesebatına da yer verildiği de görülmüştür. Bu rivayetlerin doğruluğu ve sağlamlığına dikkat edenler olduğu kadar konu ile alakalı diyerek zayıf rivayetlere de yer verenler de bulunmaktadır. Klasik tefsir usulünde yer alan rivayet ve dirayet metodlarının da, farklılık arz etmekle beraber, kullanıldığı görülmektedir. Elinizdeki çalışmada bu faaliyetlere bir katkı olması babında, Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması Eserler 3655/2 nu.da kayıtlı yazma ayet tefsiri incelenmiştir. Araştırmamızda eserin içerik analizi ve Tefsir ilmi açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ayet tefsirleri, yorum bilim, tefsir, Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazmaları.

Giriş

Hz. Peygamber'in Kur'an'ı ayet ayet tefsir etmesi günümüz konulu tefsirin başlangıcı, sahabe dönemi de bu anlayışın devamı kabul edilmektedir. (Demirci, 2006, s.81,83.) Günümüz Tefsir araştırmaları içerisinde önemli bir yer tutan "Konulu Tefsir" faaliyetleri, alanında müstakil olarak kaleme alınan eserlerin çoğunda konulu tefsir; "konu tefsiri (Kur'an'ın tamamından bir konunun tefsir edilmesi), sure bütünlüğünü esas alan tefsir, kelime ve kavram tefsiri" olmak üzere üçe ayrılır. Ayet tefsirleri, son dönem kaleme alınan bazı eserlerde "Ayet Çerçevesi Konulu Tefsir" başlığıyla, konulu tefsir alanındaki eserlerde zikredilmiştir. (Demirci, 2006, s.107 vd.) Geleneğimizde bağımsız sure ve ayet tefsirlerinin diğer dönemlere göre daha revaçta olduğu dönem Osmanlı'nın hüküm sürdüğü asırlardır. Yazma eserler olarak kütüphanelerimizde yer alan bu tür tefsirlerin kendine mahsus özellikleri bulunmaktadır. İlgili dönemle alakalı müstakil bir çalışma da yapmış olan Ziya Demir'in de belirtmiş olduğu gibi bu tefsirlerin yazılma sebepleri şu şekilde olma ihtimali yüksektir. "Osmanlılarda ister doğrudan telif, isterse haşiye şeklinde olsun sure ve ayet tefsirlerinin bir kısmının, müderrislik, kadılık, mukarrirlik, muhataplık ve vaizlik gibi bazı mansıplara atanabilmek için yapılan imtihan sorularına cevap olarak hazırlandığını gördük. Bunlar ayrıca bir görevden, yeni ve daha üst bir göreve talip olanlarca da başvuru çalışması şekli olmuştur." (Demir, 1994, s.505-506.)

Yapısal İnceleme

Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması eserler 3655/2 nu.da vr. 51b-54a'da kayıtlı Yazma Ayet Tefsiri isimli eser Rum suresi 30/41. ayet olan "ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ" ayetin tefsiridir. Ayetin meali "*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.*" şeklindedir. (Karaman vd., 2007, IV, 321)

Kütüphanenin internet sayfasındaki taramada eserin ismi "Tafsir Âye ğahare al-Fasād fi Al-Barr va al-Baħr (Tefsiru Âyeti Zahera'l-Fesādu fi'l-Berri ve'l-Baħr)" şeklindedir. Araçça olan eserin yazarı bilinmemektedir. Eserin müstensihisi el-Hâc Ahmed b. Muhammed el-Mostârî bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bilgi basılı katalogda bulunmamaktadır. Eserin başlangıcı "الحمد لله حق حمده و الصلوة على اشرف الانبيائه و رسله محمد و اله" şeklindedir.³

³ Bazı bilgiler basılı katalogda ve internet üzerinde yer alan katalog verilerinde farklıdır. İnternet katalog verileri hakkında bkz. http://virtual.ghb.ba/GHB/#ghb_rk_view_eng?id=&value_display=00000000000000095386 (09.09.2018)

Katalogdaki ismi Arapça olarak “تفسير الآية ظَهَرَ الفساد في البئر والبحر” şeklindedir. Eserin başlangıcı katalogda “الحمد لله حق حمده و الصلوة على اشرف انبيائه و رسله محمد و اله وصحبه وسائر امته وبعد قال الله سبحانه وتعالى في “ ظَهَرَ الفساد ... سورة الروم بياناً سبب عقوبته عصانه ... ظَهَرَ الفساد” şeklinde yer alır. İçinde bulunduğu *Mecmua*’nın 51b-54a varakları arasındadır. Katalogda “51b-54” şeklinde bu bilgi yer almaktadır. 54a sayfasında “54” yazması sebebiyle bu şekilde yer verilmiştir (Fajic, 1991, III, 93). Doğrusu “51b-54a” şeklinde olmalıdır. Rum suresi 30/41. Ayetin tefsirdir. Katalog numarası 2102/2’dir. Katalogda “Müstensih önceki bölündeki ile aynıdır,” bilgisi verilmiştir. Bir önceki eserde ise müstensih bilgisi olarak “al-hagg Ahamad b. Muhammad al-Mostari (el-Hâc Ahmed b. Muhammed el-Mostârî)”, istinsah yeri Mostar, istinsah tarihi olarak da 1203/1788 yılı Şaban ayının ortası belirtilmiştir (Fajic, 1991, III, 93).

İçerik İncelemesi

(vr. 51b) Eser Besmele ile başlamaktadır. Geleneğimizde olduğu gibi Allah’a hamd, Peygambere ailesine ashabına ve ümmetine salat u selamdan sonra konuya girilmektedir.

Eserin başlangıcı tefsiri yapılacak olan ayetle ilgilidir. “Allah Teala Rum suresinde, (Allah’ın buyruklarına) karşı gelenlerin günahlarından tövbe ederek dönmeleri için dünya ve ahiretteki (kötü) sonlarının sebebinin şu şekilde açıklamaktadır.” Cümlesiyle başlayıp ayetin ilk kelimeleri olan “ظَهَرَ الفساد” ibaresine yer verilerek tefsire geçilmiştir.

“ظَهَرَ الفساد” (*Fesat meydana gelmiştir*).⁴: Ayette yer alan fesadın meydana gelmesini müfessir birinci görüş olarak şu şekilde yorumlamaktadır. “Ticarette kazancın, ziraatta ürünün azalması suretiyle geçim darlığı ve kıtlığı; insanlar ve hayvanlar arasında ölümlerin olması; zararın çoğalıp faydanın azalması; her türlü şeyde bereketin azalması vb.” bu ifadelerin ardından müfessir “فيل/ kile” lafzı ile diğer görüşlere de yer vermektedir. Tefsirde bu ifade kullanılarak ortaya konulan görüşler müfessir tarafından zayıf kabul edilen ya da kendisinin katılmadığı görüşlerdir. İkinci olarak “şer ve fitnelerin ortaya çıkması” olarak yorumlamaktadır.

“في البئر” (karada): Müfessir “berr” kelimesini -belki nüzul dönemini düşünerek- çöl ve badiye olarak yorumlamıştır. “والبئر” (denizde): Müfessir “bahr” kelimesini “su üzerindeki köyler/yerleşim bölgeleri” olarak tefsir etmektedir.” Ardından da “her iki yer de dalalet ve günahla dolmuş, bunlar her iki bölgeye de etki etmiştir” şeklinde bir açıklama getirmiştir. Bu açıklamanın ardından her iki kelime hakkında diğer yorumlara da “او/veya” lafzıyla şu şekilde yer vermektedir. “Berr” “organlar”, “bahr” “kalpler”dir. “Berr” “erkekler”, “bahr” “kadınlar”dır. “Berr” “fakirler”, “bahr” “zenginler”dir. “Berr” “halk”, “bahr” “sultan”dır. Devamında ise “فيل/ kile” lafzı ile “bahr” ile kastedilen “gerçek denizdir.” Çünkü müfessire göre, “yağmur kesildiği zaman deniz hayvanlarında eksiklik meydana gelir. Sedefler incileri meydana getiremez. Çünkü sedefler yağmur yağdığı zaman açılarak su yüzeyine doğru açılarak yükselir. Yağmur yağıp oraya ulaştığı zaman inci meydana gelir. Şu bir gerçektir ki, yağmurun azalması karada olduğu gibi denizde de fesada yol açar.” Müfessirin bu yorumundaki incinin oluşması hakkında verdiği bilgiyi genel geçer bilimsel bir veri olarak kabul etmek yerine kendi zamanındaki yaygın bir bilgi olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

“بما كسبت أيدي الناس” (*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden*): “Karada ve denizdeki günah ve isyanları sebebiyle.”

⁴ Bu kelime müfessir tarafından açıklanacağı için ayetteki ifadenin anlamı “Fesat meydana gelmiştir.” şeklinde çevrilerek asıl kelimenin korunması tercih edilmiştir. “Kuraklık, kıtlık ve ahlaki çözüme” vb. şekillerde yorumlanmıştır. (Şener vd., 2014, s. 436)

“لِيَذِقَهُمْ” (*tattırıyor*): “(Yaptıklarının karşılığını) tattırmak için, Allah onların dünyada yaptıkları sebebiyle onları ifsat etmiştir, onları tahkir etmiştir.”

“بِغَضِّ الَّذِي عَمِلُوا” (*işlediklerinin bir kısmını*): “Yani, ahirette hepsinden hesaba çekmeden önce dünyada yaptıklarının vebalini (karşılığını)...”

“لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ” (*dönüş yapsınlar diye*): “Buldukları durumdan...”

Şakik ez-Zâhid⁵ şöyle demiştir. “Haram yiyen, bütün insanlara ihanet etmiştir.”

(vr. 52a) “Denilmiştir ki: Kim bir günah işlerse, insanlar, hayvanlar, vahşi yaratıklar, kuşlar, inciler vb. bütün mahlûkat kıyamet günü ona hasım olur. Çünkü Allah Teala günahların uğursuzluğundan dolayı yağmur yağdırmaz, bu yüzden denizde ve karada olanların tamamı zarar görür.”

Huzeyfetu'l-Yemânî'den (ra) (Başaran, 1998, XVIII, 434-435)⁶ nakledilen bir rivayette o şu şekilde anlatır: “Veda Haccında Hz. Peygamber bizimle beraber haccetmekteydi. Mübarek sırtını Beytullah'a (Kabe) yasladı. Yanakları ıslanıp caya kadar ağladı. Huzeyfe, “Efendim, Allah'ın Rasulü! Seni ağlatan nedir? Allah korkusu hariç, Allah senin gözünü ağlatmaz, kalbini üzmez.” dedi. Hz. Peygamber (sa) “Nasıl ağlamayayım, Huzeyfe.” dedi.” Ben, sadece zalim hükümdarın, cimri zengin, yalan yere yemin edenin, zulmeden hâkimin, aşırı zalimin görüleceği bir zamandayım. İnsanlar helali zarar, haramı ganimet görecekler. İnsanların hayırlıları dua ettiği zaman karşılık verilmez. Bütün yerleşim yerlerinde fiyatlar artar. Kadınlardaki korku ve haya kaybolur. Alimler aşağılanır, fakirlere sövülür. Küçükler büyüklere saygı göstermez, büyükler küçüklere şefkatle davranmaz. İnsanların söyledikleri yalan, övündükleri dedikodu ve gybet olmuştur. Söylemleri baldan tatlı eylemleri hanzaladan da acıdır. (“Hanzala” hkk. bkz. İbn Manzûr, ts., XII, 1025.)⁷ Hakkı gördüklerinde bırakır batılı/haksızlığı gördüklerinde yapışır. Fakiri gördüklerinde hakaret ederler. Onlara göre sultan/yöneticileri aslan, vali kurt, avnesi köpek, münafık yılan, mümin ise sanki zayıf bir koyun gibidir. Heyhat, aslanın, kurdun, köpeğin ve yılanın arasında koyun ne yapsın. Hal böyle olunca Allah Teala fitneyi diğer yerlere ve bölgelere de verir, onlar da dar kafeslerdeki kuşlara dönerler.

Huzeyfe anlatmaya devam ediyor: “Ardından Hz. Peygamber (sa) yine ağladı. Huzeyfe dedi ki: “Seni ağlatan nedir Allah'ın Rasulü? Allah korkusu hariç, Allah senin gözünü ağlatmaz.” (vr. 52b) Hz. Peygamber (sa) “Huzeyfe!” dedi, “ağlamam ümmetimin adına korktuğumdan.” Huzeyfe, “onlar İslam dininin ahkâmı üzere yaşarken, ümmetin adına neden korkuyorsun,” diye sordu. Hz. Peygamber (sa) dedi ki; “Benden sonra İslam (yaşantısı) silinecek, ümmetim de silinecek, sadece görüntüleri kalacak.” Huzeyfe, sana kıyamete kadar olacakları anlatayım. Ümmetimde ortaya çıkacak on özellik ile Allah onlara on bela verecek. Huzeyfe, “Senden sonra ümmetine bela olarak verilecek on şey nedir Ey Allah'ın Rasulü?” dedi. Hz. Peygamber: “Huzeyfe!” dedi (ve şöyle devam etti): “Ümmetim duayı terk ederse üzerlerine bela yağar. Zekatı vermeyi bırakırlarsa yağmur azalır. Devleti yönetenler (zulüm ve adaletsizlikle) yoldan çıkarsa halk helak olur. Ölçü tartıyı eksik yaparlarsa ürün azalır. Ölçüde hile yaparlarsa bereket azalır. Adaletle

⁵ Horasanlı sûfi Ebû Ali Şakik b. İbrâhim el-Ezdi el-Belhî (ö. 194/810) kastedilmektedir.

⁶ Metinde Huzeyfetu'l-Yemânî adıyla anılan sahâbi Huzeyfe b. Yemân'dır (ö. 36/656). Kaynaklarda Hz. Peygamber'in sırdaşı olan bu sahâbinin tam adı Ebû Abdillâh Huzeyfe b. Huseyl (Hisi) b. Câbir el-Absî şeklinde yer almaktadır. (Başaran, 1998: XVIII, 434-435) <https://islamansiklopedisi.org.tr/huzeyfe-b-yeman> (16.11.2018).

⁷ Hanzala “حَنْظَلَةٌ” kelimesi bir şeyin acılığının fazlalığını ifade etmek için Arapçada kullanılan “acı bir meyvenin” adıdır (İbn Manzûr, ts., XII, 1025).

hükmetmezlerse Allah onlara sıkıntılı ölüm verir. Arpaya toprağı hurmaya da kötüsünü karıştırırlarsa Allah onların göğüslerine sıkıntı kalplerine de darlık verir.

Huzeyfe “Bunlar ne zaman olacak Allah’ın Rasulü” dedi. Hz. Peygamber: “Yollar kesildiği; mümin ihanete uğrayıp hain güvenilir olduğu; yalancıya doğru sözlü, doğru söyleyene yalancı muamelesi yapıldığı; güven azalıp ihanetler çoğaldığı; mecitler/camiler çoğalıp içinde namaz kılanlar azaldığı; kahve içildiği, namaz konusunda hassasiyet yitirildiği; sabah namazını cemaatle kılmak yerine uykunun tercih edildiği; baba ve analarla övünüldüğü; camilerde tartışırken seslerin yükseltildiği (fikir ayrılıklarının camilere yansıdığı); gybet ve dedikodu için özel alanların tahsis edildiği; iyilik azalıp kötülüklerin arttığı; yerin ve göklerin Rabbine isyan ettikleri; hakimlerin rüşvet aldığı zaman...”

Müfessir devamında diyor ki: “Kardeşlerim! Şunu iyi bilin ki; bu özellikler bizde bir araya gelirse dualar (ımız)ıca icabet edilmez (karşılık verilmez). Bazı hakimlerin/hikmet sahibi kimselerin “dua etmek de cevap/karşılık verilmesi de bize bağlıdır.” dediği gibi. Allah Teala “Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.”⁸ demişti. (Kur’an-ı Kerim: 40/60) Çünkü sizde, duanızın göğe yükselmesini engelleyen yedi özellik vardır. Onlar nedir diye sorulunca dedi ki: (vr. 53a) Birincisi: Siz Rabbinizi kızdırdınız, onun rızasını istemediniz. Yani Allah’ın öfkesini celbeden işler yaptınız ve bundan vaz geçmediniz, pişman da olmadınız. İkincisi: Siz “Biz Allah’ın kullarıyız” diyorsunuz, kulluğun gerektirdiği şeyleri yapmıyorsunuz. Şöyle ki; köle (bile) efendisinin dediğini yapar, emrettiğinin dışına çıkmaz. Üçüncüsü: Siz Kur’an okuyorsunuz, harflerini(n anlamlarını) düşünmüyorsunuz. Yani tefekkür ederek ve saygıyla okumuyorsunuz, orada emredileni de yapmıyorsunuz. Kur’an okuyanın tefekkür ve tazimle (düşünerek ve saygıyla) okuması ve orada emredileni yapması gerekir. Dördüncüsü: Siz Muhammed’in (sa) ümmetiyiz diyorsunuz, onun sünnetini yapmıyorsunuz. Yani şeklen yapıyorsunuz sünnet olduğu şekliyle yapmıyorsunuz. Beşincisi: Siz dünya geçicidir diyorsunuz, ona tamah (tama) ediyorsunuz. Altıncısı: haram ve şüpheli şeyleri yiyorsunuz, ondan vazgeçmiyorsunuz. Yedincisi: Ahiret dünyadan daha hayırlıdır, diyorsunuz; ahireti elde etmek için çalışmıyorsunuz. Dünyayı ahirete tercih ediyorsunuz. (Hal böyle iken) duanız nasıl kabul olsun...

Fakih (rh)⁹ der ki: Allah’a dua edenin içinin haramdan temizlenmiş olması gerekir. Çünkü haram (duanın) kabul(ün)e engel olur. Sa’d b. Ebî Vakkâs (ra) (ö. 55/675) “Yâ Rasulallah! Allah’a dua ediyorum, duam kabul olmuyor.” dedi. Hz. Peygamber (sa) şöyle buyurdu: “Sa’d! Haramdan uzak dur. Herhangi bir karına haram lokma girerse duası kırk gün kabul edilmez.”

Dua eden kimsenin tövbe etmesi, haksız davranışları terk etmesi, bütün duyu ve duygularıyla (himmet) Allah’a yönelmesi gerekir. İşte bu duanın kabul olmasında yakınlığa sebep olan şeydir.

Ka’b el-Ahbâr’dan (ö. 32/652-53 [?]) şu rivayet aktarılmıştır: Musa (as) zamanında insanlar aşırı bir kıtlık yaşadı. Musa (as) insanlarla beraber yağmur duasına çıktı fakat yağmur yağmadı. Allah Teala Musa (as)’a “Aranızda dedikoducular (nemmâm) varken senin ve seninle beraber olanların duasını kabul etmem.” diye vahyetti. Musa (as) “Yâ Rabbi, kim o? (Bilelim de) aramızdan çıkaralım.” dedi. Allah Teala “Musa! Onları

⁸ Ayetin anılan bölümünün metni ve meali şu şekildedir. “وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ” “Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.” (Kur’an- Kerim, Mümin: 40/60).

⁹ “Fakih” ifadesinden müellifin kastettiği “Ebû’l-Lays es-Semerkandî’dir (ö. 373/983). 54 a’da “Fakih Ebû’l-Lays es-Semerkandî” ifadesinden de bu husus anlaşılacaktır.

dedikodudan (nemime) men et, (vr. 53b) tövbe etsinler Allah da onlara yağmur yağdırsın.” diye vahyetti.

Sufyân es-Sevrî (ö. 161/778) şöyle anlattı: Bana ulaşan bilgilere göre, İsrailoğulları yedi sene kıtlık yaşadı. O kadar ki, çöplerdeki ölüleri ve çocukları yediler. Bu yüzden (Allah'a) yakarmak için dağlara çıktılar. Allak Teala onların peygamberlerine şu şekilde vahyetti: Şayet, dizlerinizin üzerinde sürünerek bana gelerseniz, elleriniz göğün bulutlarına ulaşırsa, dilleriniz dua etmekten bitkin düşerse duanızı kabul ederim. Haksızlıkları sahibine iade etmediğiniz sürece ağlayana merhamet etmem.” Gereğini yaptık, aynı gün yağmur yağdı.

Mâlik b. Dînâr (ö. 131/748'den önce) şöyle anlattı: İsrailoğullarına kıtlık isabet etti. Pek çok defa (yağmur duasına) çıktılar. Allah Teala şöyle vahyetti: “Katıma düşük bedenlerinizle çıkıyorsunuz. Kan döken ve karınlarınızı haramla dolduran ellerinizi bana kaldırıyorsunuz. Şimdi, size olan gazabım arttı. Benden uzaklıktan başka bir şey alamazsınız. Rivayete göre İsa (as), yağmur duasına çıktı. Çöle çıktıklarında İsa (as) “Günaha bulaşmış olan varsa geri dönsün” dedi. Herkes geri döndü, geride sadece bir adam kaldı. İsa (as) “Senin günahın yok mu?” dedi. Adam: “Vallahi bilmiyorum. Sadece, bir gün namaz kılıyordum. Bir kadın geldi. Ona baktım. Geçip gidince parmağımı gözüme soktum. Zorla çıkardım. Kadının arkasından attım. İsa (as) “Sen dua et, ben âmin diyeceğim.” dedi. Adam dua etti. Gök bulutlanarak gürlledi. (Yeri ıslatıncaya kadar yağdı.

Bir rivayete göre Ömer b. El-Hattâb (ra) (ö. 23/644)Abbâs'la (ö. 32/653) beraber yağmur duasına çıktı. Ömer duasını bitirince Abbâs dedi ki: Sadece günah sebebiyle gökten bela gelir. (Bu bela) ancak tövbe ile ortadan kalkar. Peygamberinin (sa) yerinde olduğun için kavmin bana yöneldi/teveccüh etti. Bu sana (yönelen) günahkâr ellerimiz, tövbekâr alınımızdır. Sen çobansın, kaybolanı (koyunu) bırakma. Kırık olanı bilinmeyen bir yerde bırakma. Küçükler boynunu bükmüş, yaşlılar hassaslaşmıştır. (Şikâyet sebebiyle) yakarışlar yükselmektedir. (Allah'ım,)Sen gizliyi de açığı da çok iyi bilmektesin. (vr. 54a) Allah'ım, ümitlerini kesmeden, onları Ganiyy (zengin) ismin ile zenginleştir, aksi halde helak olurlar. (Çünkü) “*Kâfir milletler dışında hiç kimse Allah'tan ümidini kesmez.*” (Kur'an-ı Kerim: 12/87)¹⁰ sözü daha tamamlanmamıştı ki, gökyüzü dağlara doğru kendini salıverdi ve suvarıldılar.

Kardeşlerim, biliniz ki; Allah Teala'ya tövbe ve yakarma, kötülükleri terk etme, emredilenleri yerine getirme, yasaklanan şeyleri de terk etme duanın kabul olmasına sebeptir. Fakih Ebû'l-Leys es-Semerkindî (rh) der ki: “Günah iki türdür. (Birincisi) seninle Allah arasında olan günahdır. Bunun tövbesi dil ile istiğfar (af dilemek), kalben pişman olmak ve günaha dönmemeyi içinde saklı tutmaktır. Bu şekilde yaparsa bağışlanmadan (Allah'ın) huzur(un)dan ayrılmaz. Ancak farzlardan herhangi birini terk ederse terk ettiğini yerine getirmediği ve sonrasında pişman olup bağışlanmayı dilemediği (istiğfar) sürece tövbesi fayda vermez. Seninle kullar arasındaki günaha gelince helalleşip onları razı etmediğin sürece tövbenin sana bir faydası olmaz.”

Fakih (rh) der ki: Tövbenin gerçekleşmesi için tövbe eden kişinin, ecelini iki gözü arasında¹¹ kabul etmesi, yaptığı günahlarını düşünmesi, istiğfarı (bağışlanmayı) çokça

¹⁰ Alıntı yapılan Yusuf 12/87. ayette ifade edilen cümlenin tamamı şu şekildedir. “*وَلَا تَيْسَئُوهٖ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُؤْتِي السُّخْرَىٰ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ*” “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.” (http://www.kuranmeali.org/12/yusuf_suresi/87.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx) (20.09.2018)
Altı çizili kısım kitapta alıntılanan cümledir.

¹¹ Türkçede bu ifade “eceli iki kaşının arasında” şeklinde söylenir.

yapması, Allah'ın kendisine tövbe istiğfarı nasip ettiği ve de buna muvaffak olduğu için şükretmesi gerekir. Ayrıca ahiret sevabını da düşünmesi gerekir. Çünkü kim ki ahiret sevabını düşünürse iyiliklere/hasenata yönelir. Sonunu düşünen kötülüklerden/seyyiattan uzak durur.

Derler ki: Kul günahlardan tövbe ettiği zaman önceki günahlarının hepsi iyiliğe/hasenata dönüşür. Yine İbn Mes'ûd'dan (ra) (ö. 32/652-53) şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsan kıyamet günü (amellerinin kayıtlı olduğu) kitabına bakar. Baş tarafında günahları son tarafında da iyilikleri görür. Kitabın baş tarafına (tekrar) döndüğünde hepsinin hasenata olduğunu görür. Ebû Zerr el-Ğıfari (ra) (ö. 32/653) de Hz. Peygamber'den (sa) benzer şekilde rivayette bulunmuştur. Bu husus Allah Teala'nın şu buyruğu ile aynı anlamdadır. "Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir." (Kur'ân-ı Kerim: 25/70)¹²

Müellif şu dua cümleleri ile eserine son vermektedir. "Allah'ım kötülüklerimizi/seyyiatımızı iyiliklere/hasenata döndür, merhametinle bizi yüce cennetlere koy. Rasûlün (sa) hürmetine/hatırına, (Allah ona, aline ashabına ve etabına salat eylesin) Âmin."

Değerlendirme ve Sonuç

Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması eserler 3655/2 nu.da 51b-54a'da kayıtlı Yazma Ayet Tefsiri isimli eseri incelediğimizde eserin, Rum suresi 30/41. ayeti tefsir etmek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Ayetin meali "*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.*" şeklindedir.

Eserde öncelikle ayette ifadesini bulan "*düzen bozuldu*" ifadesinin tefsiri yapılmıştır. Buradaki bozulmadan nelerin anlaşılacağı ile ilgili olarak müfessir kuvvetli veya zayıf kabul ettiği çeşitli yorumları ve görüşlerini (ticarete, ziraatta vb. bozulmalar gibi) bizlerle paylaşmıştır. Ardından ayetin "*karada ve denizde*" ifadelerinin neler olabileceği hakkında yorumlara yer vermiştir. Burada yer verdiği bazı yorumların ayetin anlam açısının dışında kalabilecek yorumlar olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Bu bölümde müfessirin verdiği bazı bilgileri genel geçer bilimsel veriler olarak görmemek, kendi zamanı ve şartları içerisinde edindiği dönemselsel bilgi birikiminin okuyucuya aktarılması olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır.

Ayet tefsir edilirken isnadı belirtilmeksizin çeşitli rivayetlere atıf yapılmaktadır. Bunlardan en önemlisi tefsiri omurgasını teşkil eden Huzeyfe b. Yemân rivayetidir. Yazar uzunca bu rivayet üzerinde okuyucularına nasihat etme çabası içerisinde. Rivayetin ana fikri karada ve denizdeki bozulmanın insanın bozulmasının bir sonucu olduğudur. İlâveten sahabeden Hz. Ömer ve Hz. Abbâs arasında geçen bir hadiseye atıf yapılmaktadır.

Sahabeden İbn Mes'ûd ve Ebû Zerr el-Ğıfari'ye ayrı ayrı yapılan iki atıfta ise -ki eserin sonlarına doğrudur- bozulmanın sebebi olmakla beraber insanların tövbe etmeleri neticesinde ahirette Allah tarafından günahlarının affedileceği ve hatta iyiliklere döndürüleceğine dair rivayete yer verilmiştir. Bu Kur'ân bütünlüğüne de uygun bir sonlandırma olmuştur. İlâveten Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ka'b el-Ahbâr'dan da rivayetler mevcuttur.

¹² Ayetin eserde yer alan metni şu şekildedir. "فَأُولَئِكَ يَبْدَأُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ" Ayetin tamamının çevirisi "Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (http://www.kuranmeali.org/25/furkan_suresi/70.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx) (20.09.2018)

Eserde fakih, müfessir ve sūfi olan Ebū'l-Leys es-Semerkindi'ye de bazılarında "Fakih" ifadesiyle adı anılmaksızın birkaç defa atıf yapılmaktadır. Buradan hareketle müellifin amelde Hanefi, itikatta Maturidi mezhebine mensup olduğuna dair bir kanaat ortaya koyabiliriz.

Eserin işari tefsir boyutu da bulunmaktadır. Tasavvufi açıdan ayetlerin yorumlanmasına ad olan işari yorumlara da eserde yer verilmiştir. Müellif önemli mutasavvıflardan Şakik el-Belhi'nin, ilk zahitlerden Malik b. Dinar'ın görüşlerine atıfta bulunmuştur. Tebe-i Tabiin neslinin önemli isimlerinden Süfyân es-Sevri de müellifin atıf yaptığı kimselerdendir.

Sonuç olarak eserde kendi dönemine ait bazı bilimsel izahlara yer vermesi hasebiyle bilimsel yorum izleri görülmekle beraber eser, işari tefsirin özelliklerine yakındır. Müellif muhataplarını/okuyucularını vaaz ve nasihat üslubu içerisinde bir ayet tefsiri üzerinden eğitmeyi amaçlamaktadır. Çok sık yer alması da eserde geçen "Kardeşlerim, biliniz ki," gibi ifadeler bunun önemli bir göstergesidir. Her ne kadar ayetin yorumunda denizdeki ve karadaki bozulmanın sorumluluğu başlangıçta insanın ve hatta inanan insanın üzerine yüklense de sonunda insan/inanan, tövbe olgusu kendisine hatırlatılarak üzerine yüklenen bozulmanın sorumluluğu altında ezilmekten kurtulmaktadır.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

- Baltacı, B. (2013). *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-*, Bursa: Emin Yay.
- Baltacı, B., (2016). "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Yer Alan Besmele Tefsirlerinin Özellikleri ve Tefsir İlmi Açısından Değeri", Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, içinde, ss. 399-402. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Baltacı, B. (2011). "Osmanlı Dönemi Ayet Tefsirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, sy. 18, ss. 405-417, İstanbul.
- Başaran, S. (1998). "Huzeyfe b. Yemân", TDV İslâm Ansiklopedisi, XVIII, 434-435, Ankara: TDV Yay.
- Demir, Z. (1994) *Osmanlı Müfessirleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Demirci, M. (2006). *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul: Ensar.
- Demirci, M. (2015). *Tefsir Tarihi*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay.
- Gazi Hüsrev Begova Biblioteka (2018). Ayet, Tefsir. Erişim adresi: http://virtual.ghb.ba/GHB/#ghb_rk_view_eng?id=&value_display=000000000000000095386 (09.09.2018)
- Fajić, Z. (1991). *Katalog Arapskih, Turских i Perzijskih Rukopisa*, Sarajevo.
- Huzeyfe Bin Yeman (2018). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/huzeyfe-b-yeman> (16.11.2018).
- İbn Manzûr. (ts.). Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrikî el-Mısri (h.711), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Kahire.
- Karaman, H. (2007). Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay.
- Şener, A. (2014). M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an Açıklamalı-Yorumlu Meali*, İzmir.